

FUZÛLÎ'NİN KASİDELERİNDE BASRA SEFERİ

Abdülhakim Kılınç*

ÖZ

Tarihî olayların gerçekleşme koşulları, toplumun bu olaylar karşısında gösterdiği tepki, insanların hissiyatları edebî metinlere yansımaktadır. Edebî metinler hiçbir durumda gerçekliği olduğu gibi yansıtamazlar. Bu metinlerin bunu yapmasını beklemek de sanatın doğasına aykırıdır. Edebî metinler güzelliğin etrafında örülen ve amacı her neyi anlatıyorsa onu bedii bir şekilde sunmak olan metinlerdir. Bu metinlerin temel unsuru güzellik olduğu için hayatın bütün unsurları metni güzelleştirip derinleştirdiği ölçüde burada kendisine yer bulur.

Bununla birlikte edebî metinler belli bir toplulukta, belli ilişkiler ağının ortasında ve belli bir konuma sahip yazar tarafından meydana getirilir. Yazarın öncelikli amacı toplumu, bu toplumdaki ilişkiler ağını, temel inanış ve düşünüş şekillerini aktarmak olmasa da bu unsurlar metinde yer alırlar. Metnin içine sinmiş olan zihniyet unsurları metnin alt yapısını oluştururlar. Belli bir bölgede ve belli bir toplum yapısında yaşıyor olmaktan gelen ve yazarın doğrudan aktarmayı amaç edinmediği yapılar yazıldığı dönemin anlaşılmasına katkıda bulunur. Çoğu zaman bu yapıları çözümlmek için metnin oluştuğu dönem hakkında daha ayrıntılı bilgilere ihtiyaç duyulur.

Kasidelerin devlet ve din büyükleri için yazılmaları bu metinleri doğal olarak tarihî bir metin kılmaktadır. Yazılış sebepleri ile birlikte bir olaya şahitlik eden, olayın etkileri ve sonuçlarını yansıtan kanıtlara dönüşmektedir. Bir fethin gerçekleşme zamanı, bir binanın yapım tarihi, bir seferin gerçekleşme koşulları ve şekli, devlet sanatçı ilişkileri, halkın muhayyilesindeki devlet ve yönetici modeli gibi birçok unsur doğrudan veya dolaylı olarak kasidelerde yer almaktadır. Kasideler bir sanatçının elinden çıktığı için doğal olarak bu hususlarla ilgili gerçeklik bedii bir gerçekliğe dönüşmekte ve onun içinde erimektedir. Bununla birlikte diğer türlere göre kasidelerin dönemin yönetimi etrafında oluşan gerçekliği daha doğrudan aktardığı ifade edilebilir.

Çalışmamızda Fuzûlî'nin Basra seferi dolayısıyla Ayas Paşa'ya sunduğu üç kaside üzerinde durulmuştur. Bahsedilen üç kaside üzerinden Basra seferinin aşamaları izah edilmeye çalışılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Fuzûlî, Kaside, Ayas Paşa, Basra Seferi, Cezayir-i Irak

BASRA EXPEDITION IN FUZÛLÎ'S EULOGYS

ABSTRACT

The conditions under which historical events happen, reactions that society shows against these events and feelings of people reflect on literary texts. Literary texts can never reflect the reality as it is. To expect these texts to do that is contrary to the nature of art. Literary texts are the piece of works that are woven around the beauty, and their aim is to present whatever they tell in an aesthetical way. All elements of life can

* Dr., M.E.B. Cibali Şehit İlhan Varank Anadolu İmam Hatip Lisesi Türk Dili ve Edebiyatı Öğretmeni, abdulhakimkinc@gmail.com.

find a place for themselves here to the extent they beautify and deepen the text since the main factor of these texts is beauty.

In addition, literary texts are created by a writer, who has a certain position in the middle of certain relationships system in a specific society. Although writer's aim is not to transfer the society, relationship system in this society, and main belief and thinking ways of this society, these elements also take place in the text. The mindset factors, which are imbedded in the text, establish the background of the text. Structures, which come from living in a specific region and in a certain social system but are not aimed at being transferred directly by writer, help to understand the period that the text is written. Most of the time, elaborate details about the period that the text is written are needed to analyze these structures.

Eulogies' being written for statesmen and clergymen naturally puts these texts into the category of historical texts. With the reasons of being written, they turn into evidences that witness an event and reflect the effects and results of this event. Many elements like the time of a conquest, a structure's year of built, the reasons and type of a military expedition, state-artist relationships, the state and ruler model in the minds of public directly or indirectly take place in eulogies. Since eulogies are written by an artist, naturally, reality about these matters turns into an aesthetical reality and melts in it. In addition, it can be stated that eulogies, compared to other genres, transfer the reality that has been formed around the ruling of the period more directly.

In this study, three eulogies that Fuzûlî presented to Ayas Pasha because of his Basra Expedition are analyzed. Through these three aforementioned eulogies, the phases of Basra Expedition are explained.

Keywords: Fuzûlî, Eulogy, Ayas Pasha, Basra Expedition, Cezayir-i Irak

Giriş

“Bağdad’ın güneyinde, Osmanlı İmparatorluğunun güneydoğusunda en uç noktada ve kendi adıyla anılan körfezin ağzında bulunan Basra şehri ve eyâletinin kuzeyinde bulunan sularla çevrili alan Arap coğrafyacıları ve Osmanlılar tarafından Şattü’l-Arab veya Cezâyir-i Irâk-ı Arab olarak adlandırılmaktaydı. Cezâyir-i Irâk-ı Arab, Fırat ve Dicle nehirlerinin birleştiği yer olan Sadrü’d-dâr’dan itibaren nehrin yataklarının çevrelediği ve küçük nehir kollarının birbirinden ayırdığı büyük-küçük üçyüztümlü adacıktan meydana gelmekte idi. Sakinleri olan Urbânın içlerinden güç-kuvvet sahibi olanları kendi kavim ve kabilelerine mahsus kaleler inşa edip içinde otururlar ve fırsat buldukça birbirleriyle muharebe etmekten geri durmazlardı.” [Sağırılı, 2005: 43-44] Basra, *“Birçok kanal ve adacıklardan ve pek çok yerde de verimsiz sahralardan müteşekkil”* [Özbaran, 1971: 58] bir görünüm arz etmektedir.

Basra ve Cezayir-i Irak-ı Arap bölgesi coğrafi şartları ve toplumsal dokusu münasebeti ile elde edilmesi ve elde tutulması zor bölgelerden biridir. Birçok küçük adacıktan ve farklı kabilelerden oluşan Basra ve civarı, bölgeye hâkim olan güçlerden hiçbirinin tam hâkimiyeti altına girmemiştir.

“Abbasî Devleti’nin yıkılışından, H. 945 yılına kadar, Irak’ta hüküm sürmüş olan Cengiz Sülalesi, Timur, İlhanlı, Karakoyunlu, Akkoyunlu ve Safavî devletlerinin toplam süreleri 300 yıla yakın bir zamandır. Bu zaman zarfı içinde, Irak’ta esaslı bir hükümet kurulmamıştır. Özellikle Basra ve civarı, ya bu devletlerin

istilası altında yaşamış, ya tımar sahipleri tarafından idare edilmiştir. Ya da Urban tarafından yıkılmış ve yağmalanmıştır.” [Eroğlu, 2012: 56]

Fuzûlî de bölgenin bu karışık yapısına dikkat çeker. Basra ve Cezayir-i Irak’ın Âdem’den beri orada oturanların dışında başka kimsenin yönetimi altına girmediğini, yüz bin padişahın fethetmeyi çok istese de bölgeyi ele geçiremediğini ve bu bölgeyi kontrol etmekte diğer hükümdarların aciz kaldığını vurgular.

feth kılduᅡ ol yeri kim devr-i âdemden berü
kılmamışdı şâhibinden ğayre hergiz intikâl¹
alduᅡ ol iklîmi kim ° âlemd e yüz binᅡ pâdişâh
ᅡasret ilen v erdi cân fethin bilüp emr-i muᅡâl²
açduᅡ ol milki ki yüz binᅡ saltanat lâfin uran
oldı ° acz ile anuᅡ da ° vâ-yı teshîrinde lâi³

K12/16-18

Sultan Süleyman, 1534 kışında Bağdat’a girmiş ve 1535 baharına kadar orada konaklamıştır⁴. Bu süre içerisinde Bağdat civarındaki irili ufaklı şehir devletlerinin idarecileri sultana bağılılıklarını sunmuşlardır⁵. O dönemde İran şahına bağılı bir emirlik olan Basra’nın emiri Magamis oğlu Râşid, oğlunu itaatini bildiren bir mektupla sultana göndermiştir. Cezayir, Katif ve Bahreyn bölgesinde yaşayan Arap kabilelerinin liderleri de sultana bağılılık bildirmişlerdir [Özbaran, 1971: 54]. Osmanlı devleti âdeti olduğu üzere şehir devletlerin idaresini itaat bildiren emirlere bırakmıştır. Basra’nın idaresi de Râşid’de kalmıştır. Râşid, 1538 yılında Kanuni’ye bir heyet daha göndermiş ve bu heyet vasıtası ile sultana Basra’nın anahtarlarını sunmuştur [Sağırlı, 2005: 44]. Bu tarihten itibaren Osmanlı sultanının adına hutbe okunmuştur [Özbaran, 1971: 54].

Râşid’den sonra Basra’nın yönetimine oğlu Man’i geçmiş o da idareyi Beni Aman Şeyhi Yahya’ya bırakmak zorunda kalmıştır [Özbaran, 1971: 55]. Şeyh Yahya’nın Osmanlı idaresi altında kalmak gibi bir niyeti bulunmadığı için kısa sürede bazı sorunlar baş göstermiştir [Rüstem Paşa, 2011: 236].

Basra, Basra Körfezinin kontrol altına alınması, Hint Okyanusunun denetlenmesi için önemli bir noktada bulunuyordu. Osmanlıların hâkimiyetine karşı çıkan, Portekizlilerle işbirliği yapan böyle bir idarenin Basra’da bulunması hem karadan hem de denizden ticaret yollarının güvenliğini tehlikeye atıyordu. Portekizlilerin Hint Okyanusunda artan nüfuzları, Osmanlı gemilerinin bu bölgedeki faaliyetleri bakımından sorunlar doğuruyordu. Önemli ticaret yollarından biri olan

¹ *Adem’den beri sahibinden başka kimseye intikal etmemiş o yeri fethettin.*

² *Âlemd e yüz bin padişahın fethini imkânsız bir iş bilip can verdiği o memleketi aldın.*

³ *Saltanattan bahseden yüz bin kişinin ele geçirme davasında acz ile dilsiz kaldığı o ülkeyi fethettin.*

⁴ Irak, sultanın arkasında bıraktığı askeri güç ile önemli bir merkez olmuştur. Bu askeri gücün hem Safevilerin bölgeyi tekrar ele geçirmesini önlemek ve ileride yapılacak askeri operasyonlarda yardımcı olmak gibi sebeplerle burada bırakıldığı değerlendirilebilir. “Sultan Irak’ta 1.000 silahşör yeniçeri dâhil olmak üzere 32.000 askerden oluşan bir ordu bıraktı. Kürt ve Bedevî emirlerinin birlikleriyle birlikte daha da güçlenen bu ordu, Irak’ı Osmanlı’nın Ortadođu’daki en büyük askeri üssü hâline getirdi.” [İvanov, 2013: 69]

⁵ Bağdat ve civarındaki şehir devletlerinin yöneticileri Safevîlerin himayesi ortadan kalkınca kendilerini güvenceye almak için Osmanlıya yaklaşmışlardır. “Merkezî Irak’da Osmanlı hâkimiyetinin kuruluşu, Basra ve Doğu Arabistan’ı Safevîlerin hayalî hâkimiyetinden kurtardı. Ancak Basra Körfezi’nde güçlü deniz filosuna sahip olan Portekiz’in arz ettiği tehlike, bölgenin yöneticilerini ivedilikle Osmanlı ile daha yakın ilişkiler kurmaya sevk ediyordu.” [İvanov, 2013: 69]

baharat yolunun Osmanlı hâkimiyeti altına girmesi önemli ekonomik hedeflerden biriydi.

Portekizliler; Yemen, Habeş, Hicaz ve Basra bölgesine yerleşmek için büyük gayret sarf etmişlerdir. Gemileriyle bu bölgeleri taciz etmişler ve buralarda kalıcı karargâhlar kurmaya çalışmışlardır. Portekizlilerin bu çabalarına karşı Osmanlı, bölgenin onların kontrolüne geçmemesi ve güvenliğinin temini için girişimlerde bulunmuştur [Baltacı, 1987-1988: 157]. Bu bölgenin güvenliği ve Osmanlı hâkimiyeti altında bulunması hem ticaret hem de hac yolunun güvenliği bakımından önemlidir. Müslümanların halifesi ve koruyucusu olma vasfını taşıyan Osmanlı'nın bu hususlarda gerekli önlemleri alması elzem bir hal almıştır.

1546 yılında Osmanlı idaresi kendi yönetimi altındaki bölgelerden Basra'ya kaçan kişilerin iadesini talep etmiş; fakat Basra yönetimi bu talebe karşı çıkmıştır. Bunun üzerine Sultan Süleyman'ın emri ile Bağdat valisi Ayas Paşa Basra'nın fethi ile görevlendirilir. Ayas Paşa'nın Cezayir hâkimi Ali ibn Ulyan'a yazdığı mektuptan anlaşıldığı kadarı ile ordunun hedefi Basra'yla sınırlı değildir. Mektupta Sultan Süleyman'ın Basra'dan sonra Hürmüz'e ve Hindistan'a geçilmesini ve Portekizlilerin bu bölgedeki hâkimiyetine son verilmesini emrettiği ifade edilmektedir [Özbaran, 1971: 55].

Emrin gereğini yerine getiren Ayas Paşa 300 gemi ve 10.000 kişilik kara gücü hazırlamıştır [Eroğlu, 2012: 57]. Musul Sancakbeyi Mehmed Bey'i Dicle üzerinden göndermiş kendisi de Dulkadiroğlu Ali ile beraber karadan yola çıkmıştır. Önce Kurna'da Acle Kalesi ele geçirilmiştir. Ardından Cezayir bölgesine girilmiş ve Medine şehrinin emiri ibn Ulyan'ın 3000 kişilik kuvvetleri ile savaşmış ve İbn Ulyan mağlup edilmiştir. Aşşâr Nehri civarında, nehirden gelen kuvvetler ile kara kuvvetleri birleşmiş ve bu bölgede meydana gelen muharebede düşman güçleri bertaraf edilmiştir. Basra kuvvetlerinin yenilmesi ile beraber Şeyh Yahya kaçmış, Ayas Paşa komutasındaki kuvvetler 26 Aralık 1546'da Basra'ya girmişlerdir. Ayas Paşa, öncelikle halkın üzerindeki ağır vergileri kaldırmış [Eroğlu, 2012: 57] daha sonra Basra'nın alınmasında büyük hizmeti görülen Bilâl Mehmed Paşa'yı Basra beylerbeyi olarak görevlendirmiş ve Bağdat'a dönmüştür [Özbaran, 1971: 56]. Basra'nın ve civarının ele geçirilmesinden sonra da bölgede tam bir sükûnet sağlanamamış yer yer başkaldıran kabilelerle mücadeleler devam etmiştir.

Fuzûlî'nin Basra Seferi ile İlgili Kasideleri

Fuzûlî, Ayas Paşa'ya sunduğu üç kasidede Basra seferini konu edinmiştir. İlki Basra seferinden önce kaleme alınmış gibi görünmektedir. Kasidede, sefer kararı konusunda paşa kutlanır, paşanın savaşçı özellikleri övülür, zafere olan inanç ortaya konulur. İkinci kaside terci-bend formunda yazılmış olup burada seferin bütün aşamaları aktarılmıştır. Kasidede anlatılanlar; seferin gerekçeleri, sefere hazırlık süreci, askeri gücün hangi yollardan sevk edildiği, Basra yolunda ne gibi güçlüklerle karşılaşıldığı, geçilen coğrafyanın niteliği, Basra'dan önce yapılan savaşlar ve elde edilen başarılar, Basra'nın fethi, fetih sonrasında Basra halkının fetih karşısındaki tepkisi gibi başlıklar altında toplanabilir. Üçüncü kaside daha çok tehniyename özelliği taşımaktadır. Ayas Paşa'nın Basra'dan zaferle dönüşü kutlanır, fetih dolayısı ile paşa tebrik edilir ve seferin sonuçları ele alınır.

İlk kaside, Fuzûlî divanının 13. sırasında yer almaktadır. Otuz altı beyitten oluşmuş ve aruzun Remel bahrinin “fâ'ilâtün/fâ'ilâtün/fâ'ilâtün/fâ'ilün” kalıbı ile yazılmıştır. Kasidenin nesip bölümünde aşk ve özlem ifade eden tabirlerle savaşla

ilgili unsurlar birlikte kullanılır. 1-8. beyitlerde her beytin ilk mısraı sevgili ile ikinci mısraı sefer ile ilgilidir.

çihre vü **h**atuñğ hayâli çeşmümi kılmış ma^kâm
açmağa bahreyni cem^c olmuş sipâh-ı rûm u şâm⁶
cilvegâh étmiş gubâr-ı dergehüñğ müjgânımı
sâhîl-i deryâyı dutmuş^c asker-i dârü's-selâm⁷
râh-ı^c ışuñğda sirişküm gösterür her yan habâb⁸
azm-i râh étdükde leşker resmdür naşb-ı hîyâm⁸
ceng éderler birbiriyle tîğuñğ için hûblar
resmdür leşkerde şular üzre kılmağ izdi^hâm⁹
serv lâf-ı hûsn éder göster kıyâmuñğ men^c kıl
baş çeken ser-keşlerüñğ def^c ine vâcibdür kıyâm¹⁰
koyma zülfüñğ düşmege mâh-ı ruğ-ı raşşânuñğa
kıl müşa^c şa^c milkinüñğ sâhirlere seyrin harâm¹¹
göñlümi gör dîdeden geh kan töker geh kan içer
med ü cezrini temâşâ kıl bu deryânuñğ müdâm¹²
dil évine revzen aç sînem delüp tîğuñğla kim
muntazırdur feth-i râh-ı ka^c be için hâş ü^c âm¹³

K13/1-8

Yukarıdaki beyitlerde şair, âşığın sevgilisine hitabını andıran bir eda ile âşıkla maşuk arasındaki ilişkinin unsurlarını kullanarak Ayas Paşa'nın düzenlediği seferi ele alır. İkinci mısralar birer benzetme unsuru olarak değerlendirildiğinde âşıkla maşuk arasındaki ilişkinin bir başka anlatımı ile karşılaşırız. Söylemeye çalıştığımızı ilk beyit üzerinden anlatalım. Sevgilinin yüzü ve ayva tüylerinin hayali âşığın gözünü makam tutmuş; iki denizi açmak için Şam ve Rum askerleri toplanmıştır. Yüz ile Rum askeri, ayva tüyleri ile Şam askeri, göz ile de iki deniz arasındaki benzetmeden hareketle beyti yorumladığımızda karşımıza âşık maşuk ilişkisinin anlam çerçevesi çıkmaktadır. İkinci mısradaki unsurları gerçek anlamı ile ele aldığımızda Basra seferi için yapılan hazırlıkların ve askerlerin Bağdat civarında toplanmasının ifade edildiğini görürüz. Şair, bu farklı anlam alanlarına sahip unsurları söz sanatlarının da yardımı ile oldukça başarılı şekilde kaynaştırmıştır.

9-11. beyitlerde gök cisimleri ve yıldızlardan faydalanılarak fethin gerçekleşeceği ifade edilir. Şair, feleği ve gök cisimlerini sanatlı ifadelerle savaşın bir parçası haline getirir. Yıldızlar ve diğer gök cisimleri de bu savaşa hazırlanmıştır. Şair, fethin meşruyetini ve zaferin kesinliğini gökyüzünden aldığı bu işaretlerle ortaya koyar.

éy göñgöl devrân çeküp gerdüna keyvân ma^hmilin

⁶ Yüzünün ve ayva tüylerinin hayali gözümü makam kılmış; Bahreyn'i/iki denizi fethetmek için Rum ve Şam askerleri toplanmış.

⁷ Dergâhının tozu kirpiğimi gezinti yeri yapmış; mutluluk ülkesinin askeri derya sahilini tutmuş.

⁸ Aşkının yolunda gözyaşım her yerde su kabarcığı ortaya çıkarır; sefere çıkıldığında askerin çadırlar kurması kuraldır.

⁹ Güzeller senin kılıcın için birbirleriyle savaşır; askerde sular üzerine toplanmak âdettedir.

¹⁰ Servi, güzellik iddiasında bulunmaktadır sen ayağa kalk ve onu bu iddiasından vazgeçir; başkaldıran isyancıları defetmek için ayağa kalkmak vaciptir.

¹¹ Zülfünün, parlak yüzünün ayına, düşmesine izin verme; Müşa 'şa' ülkesine gitmeyi büyücülere yasakla.

¹² Gönlümü gör ki gözden bazen kan döker bazen de kan içer; bu deryanın sürekli meddücezrini seyret.

¹³ Kılıcınla sinemi delip gönül evine pencere aç; herkes Kâbe yolunun fethini özlemle beklemektedir.

semsden merrihe vèrmiş tevsen-i zerrîn-ligâm¹⁴
çarh kâlhanını zerrîn kubbe êtmîş mîhrden
mâh-ı nev tîğın şafağdan eylemiş gülgün niyâm¹⁵
feth esbâbını yükletmiş kaţâr-ı hefteye
ihtiyât üzere olup görmîş sefer kaydın temâm¹⁶

K13/9-11

Gök unsurlarının bu desteğinin yanında kaza ve kaderin hükümdarı da bu seferin başarı ile sonuçlanmasını takdir etmiştir. Ayas Paşa'nın yaptığı, bu karara uymak ve kararın gereğini yerine getirmektir. Ayas Paşa, kaderine tabi olmuştur.

ğâlibâ sultân-ı dîvân-ı kazâ hükm eylemiş
kim vére dârü's-selâma düşmen-i ser-keş selâm¹⁷
hâkim-i taqdirden devrâna olmuş emr kim
êde milk-i başra'yı maħrûsa-i bağdâda râm¹⁸
bağlamış himmet bu fermânı ser-encâm êtmege
hâzret-i pâşâ-yı keyvân-şadr ü gerdün-ihtîşâm¹⁹

K13/12-14

Yıldızların gelecekte haber verdiğine inanılmaktadır. Allah geçmişi ve geleceği bilir. Gelecekle ilgili bilgi verdiğine inanılan varlıklar bu seferin olumlu sonuçlanacağını bildirmektedir. Bu aynı zamanda seferin meşruiyetini ortaya koymanın, zafere inancı arttırarak cesaret vermenin bir yöntemi gibi de görünmektedir.

15-33. beyitlerde Ayas Paşa'nın savaççılığı, cesareti, savaş araç gereçlerini kullanmadaki becerisi övülür. Paşanın Basra yönüne sefer düzenleme düşüncesinin isabetli olduğu vurgulanır. Ayas Paşa'nın sefere çıkması ile düşmanın nasıl korktuğu ifade edilir. Seferin gerekçeleri sıralanır. Sefer için yapılan hazırlıklara işaret edilir. Allah'ın yardımının paşanın bahtını uyandırması dileğiyle kaside sona erer.

Basra seferinden bahseden ikinci kaside birincisinden hemen sonra gelir. Divanda 14. sırada yer alır. Aruzun Remel bahrinin "fâ'ilâtün/fâ'ilâtün/fâ'ilâtün/fâ'ilün" kalıbı ile kaleme alınmıştır. Tercî-bend formundadır. On bir benden oluşur. Her bend sekiz beyitten meydana gelmiştir. Sekizinci beyit vasıta beytidir.

hiç şek yoħ kim bu nuşret nuşret-i islâmdur
pâdişâhuñg milkine işbât-ı istihkâmdur²⁰

K14/8

İlk bentte paşanın düşmanı mağlup etmesi, Cezayir ehlinin fitnesini alemin sıkıntılar çekerek gizlemesi, Cezayir ehlinin fitnesinden padişahın haberdar olması, bölgenin fethedilmesi için ferman çıkarması, bu göreve Ayas Paşayı ataması, Basra'nın ve bölgenin alınması güç bir işken paşanın bunu kolayca halletmesi işlenmiştir.

¹⁴ Ey gönül, devran feleğe Satürn mahmilini çekip güneşten Mars'a altın gemli at vermiş.

¹⁵ Felek kalkanı güneşten altın kubbe etmiş, yeni ay kılıcını şafağtan gül renkli kılıf eylemiş.

¹⁶ Fetih sebeplerini hafta katarına yükletmiş, ihtiyat üzere olup sefer kaydını tam görmüş.

¹⁷ Galiba kaza divanının sultanı isyankâr düşmanın dârü's-selama selam vermesine hükmeylemiş.

¹⁸ Kader hâkimi, feleğe, Basra ülkesini Bağdad'a boyun eğdirmesini emretmiş.

¹⁹ Felek ihtişamlı ve Satürn değerli paşa, bu fermanı neticelendirmek için irade göstermiş.

²⁰ Hiç şüphesiz yoktur ki bu yardım İslâm'ın yardımudur; padişahın ülkesine sağlam bir ispattir.

İkinci bentte sefer için yapılan hazırlıklar ele alınmıştır. Üçüncü bentte Dicle nehri üzerindeki kayıklardan ve bu kayıklarla asker sevkiyatı yapılmasından bahsedilir. Dördüncü bentte sefere çıkılması ve düşman topraklarına girilmesi anlatılır. Beşinci bentte Basra yolunda ele geçirilen isyankâr kavimlerin memleketleri konu edilmiştir. Altıncı bentte sefer sırasında karşılaşılan zorlu hava şartları ve coğrafi durumlar ele alınır. Yedinci bentte Cezayir'in fethinden bahsedilir. Sekizinci ve dokuzuncu bentlerde Basra'nın fethi anlatılır. Onuncu bentte Basra'ya girilmesi ile beraber olanlar zikredilir. On birinci bent duadır.

Seferden dönüşün anlatıldığı on ikinci kaside otuz altı beyittir ve aruzun Remel bahrinin “fâ'ilâtün/fâ'ilâtün/fâ'ilâtün/fâ'ilün” kalıbı ile yazılmıştır. İlk dört beyit “geldi” ifadesi ile başlar ve Ayas Paşa'nın dönüşünden duyulan memnuniyet zikredilir, ona duyulan özlem vurgulanır.

geldi ol ° isî kim andandır hayât-ı ehl-i hâl
yoğdur ansuz halk cisminde hayâta ihtimâl²¹
geldi ol hıızr-ı mübârek-pey kim ansuz bî-delîl
muẓtarib kalmışdı ehl-i faẓl ü erbâb-ı kemâl²²
geldi ol mehdî ki salmışdı zamân-ı ğaybeti
° ıkd-i naẓm-ı kişver-i islâma bîm-i inĥilâl²³
geldi ol âşaf ki kındurmuşdı cünd-i şevketi
dâmen-i milk-i süleymâna ğubâr-ı ihtilâl²⁴

K12/1-4

Sekizinci ve onuncu beyitlerde onun yokluğunda Bağdat'ın yaşadığı mahrumiyet vurgulanır. On birinci beyitten itibaren Basra seferi ele alınır. Paşanın savaşçılığı, askerinin gücü, görüşünün sağlamlığı vurgulanır. Seferin sonuçları üzerinde durulur.

Seferin Gerekçeleri

Şair, iki kasidesinde Basra, Cezayir-i Arap ve Bahreyn'e yapılan seferin gerekçelerini sanatlı ifadelerle izah eder.

1. Müşa'sa'ların Bölgedeki Hakimiyetleri

Fuzûlî, Basra'yı Müşa'sa' mülkü olarak görmektedir. Ayas Paşa'dan Müşa'sa'²⁵ mülkünü büyücülere haram kılmasını ister. Bu ifadelerden bu bölgede Müşa'sa' inancının etkili olduğu, bu inancın bölgede ve Osmanlıda kabul gören

²¹ O İsa geldi ki hal ehlinin hayatı ondandır; onsuz halkın cisminde hayata ihtimal yoktur.

²² O mübarek ayaklı Hızır geldi ki onsuz fazilet ehli ve kemal erbabı kılavuzsuz ve muzdarip kalmıştı.

²³ O mehdî geldi ki; onun gaybet zamanı, İslam ülkesinin nazm gerdanlığına dağılma korkusu salmıştı.

²⁴ O Asaf geldi ki onun şevket askeri Süleyman ülkesinin eteğine ihtilal tozu kondurmuştu.

²⁵ Seferin önemli sebeplerinden biri Müşa'sa'ların Basra hâkimi ile birleşerek Osmanlıya isyan etmeleridir. Zekiye Kalesi'nin hâkimi Seyyid Amir Müşa'sa' taifesindedir. Padişaha itaatini bildirmiş, padişah da kalenin yönetimini Seyyid Amir'e vermiştir. Bağdat gönüllüler kethüdası Hürrem Bey kaleyi korumakla görevlendirilmiş o da kalenin içine bir iç kale yaptırmış ve içine oturmuştur. Seyyid Amir, bunun üzerine itaatten pişman olmuş, bin adam toplayıp isyan etmiş ve kale muhafızlarının üzerine yürümüştür. Hürrem Beyin etkili direnişi sonucunda Seyyid Amir kaçmış kalenin yönetimi de Hürrem Beye verilmiştir. Seyyid Amir kendi halinde durmamış Müşa'sa' vilayetinin emirleri ve büyükleri ile ittifak etmiş, Basra hâkiminden de destek almıştır. Hürrem Bey, Bağdat'tan gelen güçlerle beraber muhasaraya karşı direnmiştir. Düşmanın kaçtığına gören Hürrem Bey, onları takip etmiş ancak pusuya düşürülerek katledilmiştir. Hürrem Beyin ölümünden sonra Osmanlı güçleri kaleyi ele geçirememişlerdir. Devlet düşmanlarının fesatları sultana arz olduğunda ve Basra hâkiminin ihaneti anlaşıldığında başkente davet edilmiştir. Basra hâkimi Yahya, davete icabet etmemiş bunun üzerine Ayas Paşa'ya sefer emri verilmiştir. [Rüstem Paşa, 2011: 237]

temel inanç esasları ile çeliştiği bu sebeple bu bölgenin fethedilip Müşâ'şa'lerin hâkimiyetine son verilmesinin gerektiği anlaşılabilir. Bunu seferin dinî gerekçelerinden biri olarak kabul edebiliriz.

koyma zülfünğ düşmege mäh-ı ruḥ-ı raḥşānuḡa
kıl müşâ'şa' milkinünğ sāḫirlere seyrin ḥarām²⁶

K13/6

2. Osmanlı Hakimiyetine Karşı İsyan Edilmesi

Basra idaresi Sultan Süleyman'a bağlılık bildirmesine rağmen bir süre sonra itaatini yerini isyan almıştır²⁷. Seferin amacı bu isyanı bastırmaktır. Şair, isyankârları defetmek için ayağa kalkmanın vacip olduğunu belirtir. Bölgedeki kabileleri ve şehir devletleri kontrol altında tutmak Osmanlının diğer sahalardaki çıkarlarının garanti altına alınması için gerekli ve hatta zorunlu bir durumdur. Portekizlilerin şehir devletleri ilişkilerini kullanarak Osmanlının çıkarlarına zarar vermesi, ticaret yolları ve Hac yolunun tehlikeye girmesi bu şehir devletlerinin ele geçirilmesini zorunlu kılmıştır. Ayrıca dönemin süper gücüne karşı yapılan başkaldırıların da hoşgörü ile karşılanması pek mümkün değildir. Şair de isyan edenlere karşı savaşmayı vacip görür.

serv lāf-ı ḥüsn eder göster kıyāmuḡ men' kıl
baş çeken ser-keşlerünğ def' ine vācibdür kıyām²⁸

K13/5

3. Bölgenin Kontrolsüz Yapısı

Basra ve Cezayir bölgesi hiçbir zaman tam anlamıyla bir gücün egemenliği altına girmemiştir. Bölge birçok güç tarafından işgal edilmiş, bölgedeki emirler bu güçlerin hâkimiyetlerini görünüşte kabul etmişler ancak çoğunlukla kendi başlarına buyruk davranmışlardır. Bölgenin zorlu coğrafyasından da faydalanan emirler bölgeye hâkim olan güçlere sürekli sorunlar doğurmuşlardır. Bu kontrolsüz yapısı birçok suçlu ve kanun kaçağı için bölgeyi sığınak haline getirmiştir.

Dünya, Basra ve Cezayir halkının fitnesini uzun zaman kanlar yutup gizlemiştir. Ancak onların verdiği zararlardan ve isyanlarından âlemin padişahı haberdar olmuş ve o diyarın fethi için gözde bir mücahit olan Ayas Paşa'yı görevlendirmiştir.

dehr ḥalk-ı başra vü ehl-i cezāyir fitnesin
çok zamānlar gerçi kanlar yutdı pinhān eyledi²⁹
°ākıbet bīm-i zararadan pādīşāh-ı °ālemi
bi' z-zarüre vākıf-ı āsār-ı °iṣyān eyledi³⁰
ğayret-i ḥükm-i ḫilāfet ol diyāruḡ fethini
bir mücāhid bende-i maḫbūle fermān eyledi³¹
maḫzar-ı raḥmet ayās-ı merḥamet-endīşe kim
anı evc-ı °adle ḫaḫ ḫurşīd-i raḥşān eyledi³²

²⁶ Saçının parlak yüzünün ayına düşmesine izin verme; Müşâ'şa' ülkesine gitmeyi büyüçülere haram kıl.

²⁷ Osmanlının zamanla şehir devletlerin içişlerine ve aralarındaki ilişkilere karışması, onların Portekizlilerle bağımsız ilişkileri bulunması, Osmanlıdan kaçan insanlara sığınma hakkı vermeleri gibi bir takım sıkıntılar Osmanlı ile emirlikler arasında anlaşmazlıklara sebep oldu. [Ivanov, 2013: 70]

²⁸ Servi, güzellik iddiasında bulunmaktadır sen ayağa kalk ve onu bu iddiasından vazgeçir; başkaldıran isyancıları defetmek için ayağa kalkmak vaciptir.

²⁹ Dünya, Basra halkı ve Cezayir ehlinin fitnesini, çok zamanlar kanlar yutup gizledi.

³⁰ Dünya, sonunda zarar korkusundan, âlemin padişahını zorunlu olarak isyan eserlerinden haberdar etti.

³¹ Hilâfet hükümünün gayreti, o diyarın fethini makbul köle bir mücahide emretti.

4. Hac Yolunun Güvenliğini Temin Etmek

Basra, Osmanlının ana hac yolu üzerinde bulunmuyor. Ancak İran ve Orta Asya'dan gelen hacıların bu güzergâhı kullanmaları mümkündür. Özellikle Şîî hacılar Irak'taki kutsal mekânları ve türbeleri ziyaret ederek hac farızalarını yerine getirmektedirler. Basra'nın fethi hac yolunun da güvenliğini temin edecektir³².

Basra'nın fethi Kâbe'nin yolunu açacak ve bu yolun emniyetini temin edecektir. Şair, herkesin Kâbe yolunun fethini beklediğini belirtir.

dil evine revzen aç sînem delüp tîğünġla kim
muntazırdur feth-i rāh-ı ka^c be için ħāş ü^c ām³⁴

K13/8

5. Ticaret Yollarının Güvenliğini Sağlamak

Fuzûlî, Ayas Paşa'nın Basra'yı fethetmeye niyetlenmesini mübarek bir görüş olarak kabul eder. Düşmanı defetmek için yola çıktığını ve bu amacına ulaşacağını belirtir. Çünkü Basra kalesi tüccarları avlamak için Hindistan yolu üzerine tuzak kurmuştur. Orada tereddüt ehline kanlar yutturmuştur. Şaire göre ticaret yollarının güvenliğinin sağlanması bu seferin önemli sebeplerindedir.

kaşd-ı feth-i milk kılmışsan mübârekdür bu re'y
^c azm-i def^e -i düşmen etmişsen müyesserdür bu kām³⁵
çok zamānlardur ki şayd-ı merdüm-i tüccār için
reh-güzār-ı hinde kırmışdur ħişār-ı başra dām³⁶
anda kanlar yuddurupdurlar tereddüd ehline
geldi ol dem kim çeke tîğünġ olardan intikām³⁷

K13/26-28

Müşa'şaları def etmek, isyancıları bastırmak, bölgenin bir fitne kaynağı olmasına son vermek, ticaret ve hac yollarının güvenliğini temin etmek olarak sıralanabilir. Bunlara Portekizlilerin bölgedeki nüfuzlarına son vermek de kasidenin diğer beyitlerinden hareketle eklenebilir.

Sefer Öncesi Zafer İşaretleri

Şair; yıldızlar, güneş, ay, gezegenler ve gök cisimlerinden faydalanarak bu seferin başarı ile neticeleneceğinin kesin olduğunu ifade eder: Devran, feleğe Satürn mahmili çekip Güneş'ten Mars'a altın dizginli at vermiş; felek kalkanını güneşten altın kubbe yapmış, yeni ay kılıcını şafaktan gül renkli kılıf kılmış; fetih sebeplerini hafta katarına yükletmiş ve ihtiyat üzere olup sefer kaydının tamamını görmüştür. Şair, kaza divanının sultanının isyankâr düşmanların Osmanlı askerlerine selam vermesi yönünde bir hüküm verdiğini varsayar. Kader hâkimi devrana Basra'nın

³² Rahmete erişmiş merhametli Ayas ki Hak onu adalet göğüne parlak bir güneş etti.

³³ Bazı Arap kabilelerin Osmanlı kervanlarına saldırıp yağmaladıkları bilinmektedir. Osmanlılar bu saldırıları önlemek için "hacıların yolları üzerinde bulunan bazı kabilelere her yıl urbân sürresi adı altında para" verirdi [Armağan, 2000: 77]. Benzer saldırıların bu bölgede de meydana gelmiş olması mümkündür.

³⁴ Kılıcınla sinemi delip gönül evine pencere aç; herkes Kâbe yolunun fethini özlemle beklemektedir.

³⁵ Ülkeyi fethetmeye niyetlenmişsin ki bu görüş mübarektir; düşmanı defetmeye azmetmişsin ki bu mutluluk sana nasiptir.

³⁶ Basra kalesi, tüccarları avlamak için çok zamanlardır Hindistan yoluna tuzak kurmuştur.

³⁷ Orada tereddüt ehline kanlar yutturmuşlardır; kılıcın o zaman onlardan intikam almak için gelmiştir.

Bağdat'a boyun eğmesini emretmiştir. Bu fermanı neticelendirmek için Ayas Paşa görevlendirilmiştir.

ëy gönüñ devrân çeküp gerdüna keyvân maħmilin
şemsden merriħe vërmış tevsen-i zerrîn-ligâm
çarħ kâlħânını zerrîn kübbe êtmış miħrden
mâh-ı nev tığın şafaħdan eylemiş gülgün niyâm
feth esbâbını yükletmiş kaşâr-ı hefteye
ihtiyât üzre olup görmüş sefer kaydın temâm
ğâlibâ sultân-ı dîvân-ı kazâ ħükm eylemiş
kim vëre dârü's-selâma düşmen-i ser-keş selâm
ħâkim-i taħdîrden devrâna olmış emr kim
êde milk-i başra'yı maħrûsa-i bağdâda râm
bağlamış himmet bu fermânı ser-encâm êtmege
ħazret-i pâşâ-yı keyvân-ı ħadr ü gerdün-iħtişâm
ser-firâz-ı ° âķıbet maħmüd-ı kuşb-ı râst-rev
a° del-i aķrân ayâs-ı nîk-rây nîk-nâm

K13/9-15

Sefer Hazırlıkları

Basra seferi için Osmanlının yakın eyaletlerinden askerler sevk edilmiştir. Hem Anadolu'dan hem de Şam'dan gelen askerler Bağdat'ta toplanmıştır. Dicle nehrinin kenarına yerleşilmiş ve çadırlar kurulmuştur.

çihre vü ħařtuñğ ħayâli çeşmümi kılmiş maķâm
açmağa bahreyni cem° olmış sipâh-ı rüm u şâm³⁸
cilvegâh êtmış ħubâr-ı dergehüñğ müjğânımı
sâħil-i deryâyı dutmuş ° asker-i dârü's-selâm³⁹
râh-ı ° ışķuñğda sirişķüm gösterür her yan ħabâb
° azm-i râh êtdükde leşker resmdür naşb-ı ħiyâm⁴⁰

K13/1-3

Fetih için Bağdat'ta muntazam bir ordu oluşturulmuştur. Asker çokluğu o miktara ulaşmıştır ki gökten yıldızlar dökülse süs için orada bir külah inci bulamaz. Eğer sabah rüzgârı ansızın araya düşse su kabarcığının içindeki hava gibi olur. Vahşi hayvanlar, kuşlar, melekler askerden yer kalmadığı için gurbete çıkmaya niyetlenirler.

kıldı bağdâd üzre feth için müretteb bir sipâh
kim ° alemden bād taħrîkiyle mesdüd oldu râh⁴¹
kesret ol ħâyette kim encüm tökilse çarħdan
zînet için bir güher bulmazdı anda bir külâh⁴²
ger şabâ nâ-geh araya düşse mânend-i ħabâb
anlara êltürdi leşker izdiħâmından penâh⁴³

³⁸ Yüzünün ve ayva tüyelerinin hayali gözümü makam kılmış; Bahreyn'i/iki denizi fethetmek için Rum ve Şam askerleri toplanmış.

³⁹ Dergâhının tozu kirpiğimi gezinti yeri yapmış; mutluluk ülkesinin askeri derya sahilini tutmuş.

⁴⁰ Aşkın yolunda gözyaşım her yerde su kabarcığı ortaya çıkarır; sefere çıkıldığında askerin her yerde çadırlar kurması kuraldır.

⁴¹ Bağdat üzerinde fetih için bir ordu tertip etti; öyle ki rüzgârın hareket ettirmesiyle bayraktan yollar kapandı.

⁴² Kalabalık o dereceye ulaşmıştı ki yıldız gökten dökülse; bir inci, süslemek için orada bir külah bulamazdı.

vaḥş ile tayr ü melek yüz dutdı ğurbet ° azmine
kalmayup anlara leşkerden vaṭanda cāygāh⁴⁴

K14/II/1-4

Osmanlı ordusu içinde Basra'nın fethine destek veren birçok emir ve kabile başkanı da yer almıştır. Nam sahibi emirler her yana bayrak kaldırmış, Cemşit makamı önderler her yana saf bağlamıştır. Rüstem Paşa'dan öğrendiğimiz kadarı ile sefere katılan bey, emir ve ağalar şu şekilde sıralanabilir: Mevsıl Sancağı Beyi Mahmud Bey, Dulkadiroğlu Ali Bey, emir-i kubur Şehsüvar Bey, emir-i Zekiyye Gazanfer Bey, emir-i Gurrâf Seyyid Selman Beğ, gönüllüler kethüdası Piri Kethüda, emir-i Malatya Ferhad Bey, emir-i Zengabad Ahmed Beğ, emir-i Kilis Mustafa Bey, emir-i Harput Behram Bey, emir-i Cessan ve Bedra Kılıç Ahmed Bey, emir-i Acuz İbrahim Bey, emir-i Nusaybin Derviş Bey, emir-i Hulle Yunus Bey, emir-i Simvat Budak Bey, emir-i Aşiret Bacevanlu Duymaz Bey, Alaüddeve Beyi, Diyarbakır Ağası Seydi Bey, Bağdat gönüllü ağası [Rüstem Paşa, 2011: 238].

her yaṅğa qaldurdu rāyet bir emîr-i nāmdār
her yaṅğa şaf bağladı bir server-i cemşid-cāh⁴⁵

K14/II/5

Padişahın emrini yerine getirmek için askerler saf bağlamışlar ve savaşa hazırlanmışlardır.

dutdı şaf şaf yer yüzün leşker sütün-ı haṭ gibi
ol haṭuṅ maẓmūni istiklāl-i hükmi-pādişāh⁴⁶

K14/II/6

Şair, Allah'ın yardımı olmadan böyle bir askeri toplamanın tedbir ile mümkün olmadığını düşünür.

ētmek olmaz beyle leşker cem° ini tedbir ile
yār ü yāver olmasa tevfiḫ ü te'yid-i ilāh⁴⁷

K14/II/7

Sefer

Çok kalabalık bir ordu ile Cezayir ve Basra üzerine yürünülmüştür. Şair, ordunun asker bakımından çokluğunu sanatlı ifadelerle ortaya koyar. Cezayir'den yana taşıy gidenin asker mi yoksa Dicle mi olduğuna karar veremez. Askerler bir sel gibidir ki bu selin önünü çerçöple almak mümkün değildir. Bu sebeple Cezayirli bu önlemek için çalışmamalıydılar. Rüstem Paşa'nın belirttiğine göre rebülevvelin başında Ab-ı Şatt taşmış ve etrafı deniz kaplamıştır [Rüstem Paşa, 2011: 237]. Şair, burada hem askerin çokluğuna hem de yaşanan bu sel olayına değinmiştir.

teprenen ° asker midür yā diledür bağdāddan

⁴³ Eğer sabah rüzgârı su kabarcığı gibi ansızın araya düşse; onlara askerlerin yığılmasından sığınmak sağlardı.

⁴⁴ Onlara askerden vatanda yer kalmadığı için vahşi hayvanlar ile kuşlar ve melek gurbete çıkmaya yüz tuttu.

⁴⁵ Her yana nam sahibi bir emir bayrak kaldırdı; her yana Cemşid makamı bir önder saf bağladı.

⁴⁶ Asker, yeryüzünü hat satırları gibi saf saf tuttu; o hattın mazmunu padişahın hükümünü yüklenmek/yüceltmektir.

⁴⁷ Allah'ın yardımı yar ve yardımı olmasa böyle asker toplamak tedbir ile olmaz.

eyleyüp tuğyān cezāyirden yaŋga kılmış hırām⁴⁸
dutmağ olmaz beyle seylābuŋ öŋgin hāşāk ile
kılmasunlar men^c ine ehl-i cezāyir ihtimām⁴⁹

K13/29-30

Ordunun sefere çıktığını rüzgār Hint Denizine haber vermiş bunun sonucunda deniz titremiş korkudan Hindistan'ın sabahı akşam olmuştur. Ayas Paşa ve ordusunun harekete geçmesi Basra'nın yöneticisini yerinden saptırmış, korkudan Nizamülmülk'ün ülkesinden düzen gitmiştir.

yel bıraktı hind deryāsına^c azmüŋden haber
titredi deryā mehābet hind şubhın kıldı şām⁵⁰
kıldı kuṭbü'l-milki tahrīküŋ yerinden münharif
gētdi ḥavfuŋla nizāmü'l-mülk milkinden nizām⁵¹

K13/31-32

Askerler sancaklar eşliğinde harekete geçmişler ve askerlerin tozundan feleğin yüzü simsiyah olmuştur.

rāyetin bir cānibinden eyleyüp gerdün hırām
gerd-i leşkerden ruḥın gerdūnuŋ ētdi müşgfām⁵²

K14/IV/1

Portekizliler, Basra körfezini kontrol altında tutmak için bölgedeki şehir yöneticileri ile birlikte çalışmışlardır. Basra'nın alınması ile Portekizlilerin karadaki etkisi kontrol altına alınmıştır. Fuzûlî, Ayas Paşa'nın kılıcının korkusu ile Frenk ehlinin sarardığını, askerlerin ayak tozundan Hint sahrasının siyah renkli olduğunu söyler.

vehm-i tīguŋ eyledi ehl-i firengi zerd-reng
kıldı gerd-i leşkerüŋ şahrā-yı hindi müşgfām⁵³

K13/33

1. Nehirden Sevkiyat

Askerler hem karadan hem de Dicle nehrinden Basra ve Cezayir'e sevk edilmişlerdir. Dicle nehrinde askerlerin sevki için kayıklar hazırlanmıştır. Dicle'de yeni aya benzeyen binlerce kayık görünmüştür.

māh-ı nevdin dicledede gösterdi zevrakler mişāl
kim görüpdür kim ola bir āsmānda biŋ hilāl⁵⁴

K14/III/1

Şair, kayıklarla ilgili türlü benzetmeler yapar ve onların zafer için önemini vurgular. Her birisi bela göğünün kuşu gibi hızlı uçar ve kanat hareketi ile düşmanın ruhunun kuşunu avlar. Ya da o kayıklar bir dilencidir ki, ağızdaki kızıl bayrak onun dilidir, Allah'tan beldenin fethini istemiştir. Yeşil gökten engel bulunmadığı, yönelip alması şeklinde bir cevap aldığı için gönlü açılmıştır. Kayıklar ağızını açmış timsah gibidir ki bayrak onun kanından tutuşan bir ateştir.

her biri bir t̄ayir-i evc-i belādur t̄iz-per

⁴⁸ Taşıp Cezayir'den yana yürümüş. Bağdat'tan hareket eden asker midir yoksa Dicle midir?

⁴⁹ Böyle bir selin önünü çöp ile tutmak olmaz; Cezayir ehli engellemek için gayret etmesin.

⁵⁰ Yel, Hint denizine senin hareketinden haber verdi; deniz titredi, korku Hint sabahını akşam kıldı.

⁵¹ Senin kumldatman ülkenin merkezini yerinden saptırdı; korkunla Nizamülmülk ülkesinden düzen gitti.

⁵² Felek, sancağın bir yanından yürüyüp askerinin tozuyla yüzünü kararttı.

⁵³ Kılıcının korkusu Frenk ehlinin [yüzünü] sararttı; askerinin tozu Hint sahrasını kararttı.

⁵⁴ Bir gökte bin hilal olduğunu kim görmüştür? Kayıklar, Dicle'de hilalden örnek verdiler.

şayd-ı murğ-ı rûh-ı haşm eyler kılup tahrik-i bâl⁵⁵
yoħsa säyildür dehânında kızıl bayraq zebân
hâkim-i taqđirden fetħ-i bilâd etmiş su'âl⁵⁶
gönğli açılmış meger bulmuş bu reng ile cevâb
çarħ-i aħdardan ki mâni° yoħ teveccüh eyle al⁵⁷
şuda zevraqdur mı yâhod ağzın açmış bir neheng
bayraq ol âteş ki bulmuşdur deminden işti° âl⁵⁸

K14/III/2-5

Zafer sahibi komutan Ayas Paşa, kayıkları süsleyip savaşıları düşman ülkesine göndermiştir. Tüfek kavgası düşmanın dimağına feryatlar salmış ve korkusundan düşman ülkesinin mizacı karışmıştır.

server-i şâhib-zafer zevraqlere zînet vërüp
kıldı düşmen milkine irsâl-i esbâb-ı kıtâl⁵⁹
şaldı ğavğâ-yı tûfeng mağzına a° dânuñğ ğirîv
buldı vehminden mizâc-ı milk-i düşmen ihtilâl⁶⁰

K14/III/6-7

2. Karadan Sevkiyat ve Kutsal Mekânları Ziyaret

Ayas Paşa, karadan ordu ile birlikte yola çıkmış ve Basra üzerine yürümüştür. Yol üzerindeki kutsal mekânları ve türbeleri ziyaret etmiş, halktan ve kanaat önderlerinden fetih için dualar almıştır. Hz. Ali'nin kabrini ziyaret etmiş, hürmet göstermiş ve gazaya çıkmak için ondan ruhsat istemiştir. Rüstem Paşa, Ayas Paşa'nın Hille'de Halifetü'r-Rahmân Muhammedü'l-Mehdî'nin makamını ve merkadini ziyaret ettiğini belirtir [Rüstem Paşa, 2011: 238]. Necef'le ilgili bir kayıt bulunmamaktadır. Fuzûlî'nin ifadesinden anlaşıldığı kadarı ile Ayas Paşa birçok yeri ziyaret etmiş ve sefer için dualar almıştır. Büyük ihtimalle Ayas Paşa Hille'den sonra Necef'e uğramış ve Hz. Ali'nin kabrini ziyaret etmiştir.

ruşsat-ı ° azm-i ğazâ şâh-ı necefden isteyüp
geldi dergâhına gösterdi tarîk-i ihtirâm⁶¹
buldı ol sultân-ı ° âdilden kemâl-i iltifât
pîr irşadıyla hoşdur her ° amelde ihtimâm⁶²
buq° a buq° a kıldı tayy ma° müre-i maħrüseyi
aldı feyz-i fetħ-i milk için du° â-yı hâş ü ° âm⁶³

K14/IV/2-4

3. Düşman Topraklarına Giriş

Ordu, sınırı geçip düşman ülkesine girdiğinde Ramazan Bayramı olmuştur. Şair, Ramazan Bayramını fethin müjdecisi olarak görür. Felek yedi yıldızdan onun için bir katar düzmüş ki sahrada askerlerin ihtiyaçlarını sabah akşam çekmiştir. yètdi ol ser-ħadde kim âğâz-ı milk-i haşmdur

⁵⁵ Her biri bela göğünde hızlı uçan bir kuştur; kanadını hareket ettirip düşman ruhunun kuşunu avlar.

⁵⁶ Ya da kızıl bayrak ağzında dil olan bir dilencidir ki Allah'tan beldenin fethini istemiştir.

⁵⁷ Turkuaz renkli felekten "mâni yok, yönelip al" cevabını aldığı için gönli açılmıştır.

⁵⁸ Sudaki kayıklar mıdır yoksa ağzını açmış bir timsah mıdır? Bayrak onun nefesinden tutuşmuş bir ateştir.

⁵⁹ Zafer sahibi komutan, kayıkları süsleyip düşman ülkesine savaş sebeplerini gönderdi.

⁶⁰ Tüfek kavgası düşmanın dimağına feryat saldı; korkusundan düşman ülkesinin mizacı karıştı.

⁶¹ Necef'in Şahından (Hz. Ali) gazaya çıkmak için izin isteyip dergâhına geldi hürmet gösterdi.

⁶² O adil sultandan tam bir iltifat buldu; pir irşadıyla her amelde ihtimam hoştur.

⁶³ Korunmuş mamur şehri bölge geçip fetih feyzi için herkesin duasını aldı.

girdi ol meydāna kim hūkm anda olmışdur temām⁶⁴
geldi ol menzilde °īd-ı rūze hāk-i pāyine
fethden vērđi beşāretler ki ola şād-kām⁶⁵
yēddi ahterden felek düzdi anuñg'çün bir қаfār⁶⁶
kim çeker şahrāda esbāb-ı sipāhın şubh ü şām⁶⁶

K14/IV/5-7

Basra Yolunda İlk Durak: Benî Da'ice

Cezayir'e giden yol üzerinde birçok kale ele geçirilmiş ve harap edilmiştir⁶⁷. Şairin beşinci bentte nereden bahsettiğini kestirmek güçtür. Ancak Rüstem Paşa'nın ifadelerinden ve bentte itaat eder görünen bir kabile reisinin öldürülmesi olayının ele alınmasından yola çıkılarak bahsedilen şeyhin Benî Da'ice'den çöl hâkimi Muhammed Seyyâle olduğu söylenebilir. Bu şeyh daha önce gelip itaat bildirdiği için kendisine sancak verilmiş fakat düşmanla birlikte olup ordunun arkasından bir zarar verme niyetinde olduğu anlaşılınca bayram ziyafetine çağırılmış, orada başı kesilmiş, oğlu ve kardeşi hapsedilmiştir. Buradan sonra Acle kalesine yürünmüş, kale kuşatılmış ve fethedilmiştir. Bundan başka üç kale daha harap edilmiştir. [Rüstem Paşa, 2011: 238-239].

Âl-i Kaş'am'ın şeyhi, şerri ile şeytana benzetilir ve memleket içinde fesadı ile şöhret bulduğu belirtilir. Şair, onun itaat ediyor görünmesine rağmen asıl halinin isyan üzere olduğunu ifade eder. Onun emir ve nehyine nefsin hevası uyar dinin hükümleri onun görüşünün vadisinde başı dökmüş şekilde dolaşır. Halktan fazla vergiler alır. Öyle ki onun korkusundan ekinler baş çıkarmak istemez. Çiftçinin gözyaşı ona yağmur gibi gelir. Onun kavminden biri bir eve bir gece misafir olsa adı misafirlik olmasına rağmen aslında bu bir talandır. Ayas Paşa, ortadan kaldırılması güç olan bu fitneyi defetmiştir.

şeyhî âl-i kaş'am uñg şerriyle bir şeytān idi
memleket içre fesādı şöhre-i devrān idi⁶⁸
gerçi şüretde itā° at zāhir eylerdi velī
şüret-i aḥşāmī hāl-i çehre-i °iṣyān idi⁶⁹
müktedāsı emr ü nehyinden hevā-yı nefis olup
şer° hūkmī vādī-i re'yinde ser-gerdān idi⁷⁰
ḥansı hırmen-sūhte zer° ine kılsa bir nazar
bezr için her nesne kim kıoysaydı bir iḥsān idi⁷¹
baş çıkarmak istemezdi zer° vehminden anuñg
gerçi fellāḥuñg gözi yaşı aña bārān idi⁷²

⁶⁴ Düşman ülkesinin başladığı o sınura ulaştı; hükmün tamam olduğu o meydana girdi.

⁶⁵ O durakta Ramazan Bayramı ayağına geldi, mutlu olması için fetihten müjdeler verdi.

⁶⁶ Felek onun için yedi yıldızdan bir kervan düzdi ki sahrada sabah akşam ordusunun ihtiyaçlarını giderir.

⁶⁷ Zekiyye'den Turna isimli yere yönelen ordu, Acle kalesindekilerin askerlerin ilerleyişini durdurmak için top atışları yapması üzerine kaleyi kuşatmış ve ele geçirmiştir. Acle kalesinden sonra üç kale daha yerle bir edilmiştir [Rüstem Paşa, 2011: 238-239].

⁶⁸ Âl-i Kaş'am'ın şeyhi şerri ile bir şeytandı; memleket içinde fesadı şöhret bulmuştu.

⁶⁹ Her ne kadar itaat ediyor görünse de onun akşamının sureti isyan yüzünün beniydi.

⁷⁰ Onun emir ve yasaklamasında rehberi, nefsinin hevası olup şeriat hükmü, görüşünün vadisinde şaşırmıştır.

⁷¹ Hangi harmanı yanmış/ıflas etmiş ekine baksa, tohum için ne koysa bir ihsandı.

⁷² Her ne kadar çiftçinin gözünün yaşı yağmur olsa da onun korkusundan ekin baş çıkarmak istemezdi.

her éve bir gece mihmân olsa kavminden biri
adı mihmânlığ velî ma^c nâda bir tâlân idi⁷³
kıldı pâşâ-yı sa^c âdetmend ref^c ol fitneyi
şanmañguz kim def^c i tedbîri anuñğ âsân idi⁷⁴

K14/V/1-7

Cezayir Yolunda Zorlu Bir Coğrafya

Ordu Cezayir'e doğru ilerlemeye devam eder. Ancak Cezayir'e ulaşmak hiç de kolay değildir. Oldukça zorlu bir araziden geçmek gerekmektedir. Ordunun yolu öyle bir sahraya düşer ki anması bile elemi arttırır. Bu sahrada insandan eser yoktur. Bu sahraya nispetle yokluk ülkesi insan yerleşimi bulunan bir vadi gibidir. Bu çölün kumlarının nakışı âfet hattı, dikenlerinin sivri ucu kin kılıcıdır. Buranın toprağının mizacında bela, havasının tabiatında zehir gizlenmiştir.

ol kazâdan kişver-i a^c dâya teprendi^c alem
düşdi bir şahrâya reh kim artturur zikri elem⁷⁵
bir beyâbân kim yoğ anda nev^c -i insândan eşer
añga nisbet vâdi-i merdüm-nişîn milk-i^c adem⁷⁶
nakş-ı rîki hañt-ı âfet nevg-i hârî tîğ-ı kîn
yêr mizâcında belâ muzmer hevâ tab^c ında sem⁷⁷

K14/VI/1-3

Zorlu arazi şartlarının yanında havanın soğuması da ordu için sıkıntılara sebep olmuştur. Kış mevsimi öyle şiddetli bastırmış, hava o kadar soğumuştur ki ısınmak için güneş bile gördüğü yerde ateşe düşer. Kış kılıcı o kadar katıdır ki lahitten çıkmak için ruh ölü bedene dönse sitem eder.

faşl hem bir faşl kim serd olmağın âb ü hevâ
halkdan kat^c -ı hayât eylerdi^c isâ ursa dem⁷⁸
eyle mühlük şiddet-i dey kim harâret bulmağa
gördüğü yerde düşerdi odlara hürşîd hem⁷⁹
eyle kâti^c tîğ-ı sermâ kim lahiddenden çıkmâğa
rûh eger emvâta^c avd êtseydi eylerdi sitem⁸⁰

K14/VI/4-6

İkinci Durak Cezayir

Ordu, kış mevsiminin sıkıntıları ve coğrafi şartların zorlukları içerisinde Cezayir'e ulaşır⁸¹.

⁷³ Onun kavminden biri bir gece bir eve misafir olsa, adı misafirlik fakat gerçekte bu bir talan idi.

⁷⁴ Mutluluğa ermiş paşa o fitneyi ortadan kaldırdı; onu ortadan kaldırmanın kolay olduğunu sanmayın.

⁷⁵ Bayrak, o kazadan düşman ülkesine hareket etti; yol bir sahraya düştü ki onun zikri elem arttırır.

⁷⁶ Bir çöl ki orada insan cinsinden eser yok; ona nispetle yokluk ülkesi insan yerleşimi olan bir vadidir.

⁷⁷ Kumunun nakışı âfet hattı, dikeninin ucu kin kılıcıdır; yerin mizacında bela, havanın tabiatında zehir gizlidir.

⁷⁸ Mevsim öyle bir mevsim ki hava ve su soğuduğu için İsa nefesini üflese halkın hayatına son verirdi.

⁷⁹ Kışın soğuğu öyle helak ediciydi ki ısınmak için güneş bile gördüğü yerde ateşlere düşerdi.

⁸⁰ Kış kılıcı öyle kesiciydi ki lahiddenden çıkmak için ruh eğer bedene dönse cevretmiş olurdu.

⁸¹ Cezayir'de bulunan Medine hâkimi Ulyanoğlu Abdü'l-Hüseyn isimli Arap beyi bin atlı ve iki bin piyade ile donanmanın yanında gitmekte olan askerlerle karşılaşmış ve Osmanlı askerlerinin hücumu karşısında bozguna uğramıştır. Basra'dan kalabalık bir donanma gelmiş ve Osmanlı donanmasına hücum etmiş; ancak Osmanlı donanması karşısında tutunamamış ve dağılmıştır. Ayas Paşa, gayet bataklık bir yer olan Ma'ab isimli yere geldiğinde Ulyanoğlu Abdü'l-Hüseyn bataklıkta bir fırsat yakaladığını düşünüp Ayas Paşa'nın üzerine hücum etmiştir. Osmanlı askerlerinin karşılık vermesi üzerine tutunamamış ve

beyle mevsim eyle şahrâyı delîl-i hayr ile
kağ^c edüp leşker cezâyir milkine başdı qadem⁸²

K14/VI/7

Ansızın Cezayir'in toprakları görünmüş, felek himmete sonsuz bir diyar sunmuştur. Bu yerde ağaçlar o kadar yoğundur ki su ve toprak asla güneşin varlığından haberdar olmamıştır. Oradaki her hurma ağacı dağınık saçlı bir divane gibidir ki su ona zincir olmasa bir yerde durmayacak gibi görünür. Oranın satranç tahtası gibi sahasında büyük nehirler hatlardır; nehir üzerinde sayısız ve sınırsız hat gibi kaleler bulunur. Ancak bu kaleler askerlerin asıl hedefi olmamasına rağmen sağlam kaleler alınmış, kumandanları yenilmiş ve o kaleleri tutan kirli fırka toprak edilmiştir. Zaman kalemi gün sayfasına “kalelerin fethi yardım kapısının kilididir” diye yazmıştır.

^c arşa-i milk-i cezâyir oldı nâ-geh âşkâr
himmete ^c arz êtdi gerdün bir nihâyetsüz diyâr⁸³
keşret-i eşcârı ol gâyetde kim ol milkde
bilmemiş âb ü zemîn hergiz ki bir hürşid var⁸⁴
şanasan her nağlı bir jülîde-mü dîvânedür
ki anğa zencîr âb olmazsa dutmazdı qarâr⁸⁵
^c arşa-i şatranc tek şahnında şatlarıdı huñuñ
kağ^c alar hañ gibi şağ üzre bî-ğadd ü bî-şumâr⁸⁶
gerçi anlar mağşad-ı aşlı degüldi leşkere
olmağın ol fırka-i nâ-pâk hâk-i reh-güzâr⁸⁷
eshel-i emr ile çok ser-leşkeri pâ-mâl edüp
bî-nihâyet kağ^c a-i muhkem olındı târ-u-mâr⁸⁸
kağ^c alar fethin kilîd-i bâb-ı nuşredür dëyü
şafha-i eyyâma tahrîr êtdi kilik-i rûzgâr⁸⁹

K14/VII/1-7

Son Durak: Basra

Cezayir'den sonra Basra ehinden alametler görünmüştür ki gök, fitne ateşinden kıvılcımlar ortaya çıkarmıştır. Orduyu karşılamak için birçok taş gönüllü ve demir elbiseli adamlar gelmiş, taş ve ateş saçan demir âlemi yakmıştır. Irak ve Horasan memleketlerinin nadir yiğitleri ve Hindistan'ın savaççıları İslam askerleri ile kaynaşmaya başlamış ve tanışıklık arttıkça kan kaynamıştır. Karşılamaya çıkan bu ilk grup hezimete uğratılmıştır; ancak her şey o kadar elemsiz olmamıştır. Çünkü o kavim kuyruğundan zehir saçan arı gibidir⁹⁰. Bu mihnet arttıran vadiden Basra'ya

savaş meydanından kaçmıştır. Donanma ve Ayas Paşa Fırat ile Şatt nehrinin birleştiği Kurna isimli yerde buluşmuşlardır [Rüstem Paşa, 2011: 239].

⁸² Ordu, böyle bir mevsim ve öyle bir sahrayı hayırlı alamet ile geçip Cezayir ülkesine ayak bastı.

⁸³ Cezayir ülkesinin toprağı ansızın göründü; felek himmete sonsuz bir diyar sundu.

⁸⁴ O ülkede ağaçlar o kadar yoğundu ki su ve yer bir güneş olduğunu asla bilmemiştir.

⁸⁵ Her hurma ağacı sanki dağınık saçlı bir delidir ki ona su zincir olmasa bir yerde durmazdı.

⁸⁶ Satranç sahası gibi yüzeyinde sınır nehirlerdir; o nehirler üzerinde sınırsız ve sayısız kaleler hat gibidir.

⁸⁷ O kirli fırkayı yol toprağı etmek gerçi ordunun asıl hedefi değildi.

⁸⁸ Kolayca birçok isyancı ayak altına alınıp sonsuz sağlam kaleler yerle bir edilmiştir.

⁸⁹ Zamanın kalemi, “Kalelerin fethi yardım kapısının kilididir” diye, günlerin sayfasına yazmıştır.

⁹⁰ Osmanlı ordusu Kurna'dan sonra Deyr'e ulaşmış ve burada Basra'nın kareveli ile Ayas Paşa'nın karaveli buluşmuşlar bazen dövüşmüş bazen de kovuşmuşlardır [Rüstem Paşa, 2011: 239].

ulaşınca felek fitne bağından her zaman bir gül açardı. Osmanlı askerlerinden bir kişi bile zayi olmamış ve savaş arzusundaki o tüccar zarar etmiştir.

oldı andan şoᅡgra peydā başra ehlinden nişān
fitne odından şererler kıldı zāhir āsmān⁹¹
geldi istiᅡbāle ᅡok sengīn-dil ü āhen-ᅡabā
oldı ° ālem-sūz seng ü āhen-i āteş-feşān⁹²
her dil-āver nādir-i milk-i ᅡorasān ü ° irāᅡ
her mübāriz ser-ᅡaᅡ-ı mecmū° a-i hindūstān⁹³
leşker-i islām ile āᅡāz-ı ūlfet eyleyüp
āşinālīᅡ dem-be-dem efzūn olup ᅡaynardı ᅡan⁹⁴
münhezim ° askerden ammā bir elemsüz hem degül
zehri ol ᅡavmūᅡᅡ zenebden ᅡaçılıp zenbūr ᅡan⁹⁵
ol fezā-yı miᅡnet-efzādan yētince başraya
dehr-i ? bāᅡ-ı fitnedin bir gül açardı her zamān⁹⁶
līᅡ bir ferd olmayup zāyi° sipāh-ı rūmdan
rezm sevdāsında ol tüccāra dūşmīşdi ziyān⁹⁷

K14/VIII/1-7

Güneşin doğuşu ile beraber Basra'ya karşı Osmanlı ordusu saf düzeni oluşturmuş, yeryüzü kötü niyetlilerin katline kemer bağlamıştır. Basra kalesinin fethedilmesi için yeşil bayrak açılmış veya kāfirlerinin kalesini kökünden sökmek için Cebrail kanat açmıştır. Aşşar nehri askerlerin geçişi için doldurulmuş ve Dehhak yılanına karşı zamanın Feridun'u zafer kazanmıştır. Güneşin gözünü kana susamış kargı ve mızrak kör, feleᅡin kulaᅡını tunᅡtan yapılmış neyin sesi sağır etmiştir. Osmanlı askerlerine karşı sonsuz dūşman askeri gelmiştir ki bakış bu topluluᅡun ᅡokluᅡunu sınırlandıramaz. Allah'ın lütfu İslam askerlerine yardım etmiş akşam olunca o alevlerden kıvılcım kalmamıştır⁹⁸.

bir seᅡer kim tīᅡ-ı zerrīn ᅡekdi şāh-ı bāᅡter
gök yüzinde ᅡoymadı encüm sipāhından eᅡer⁹⁹
başraya ᅡarşu sipāh-ı rūmdan ° arz oldı şaf
baᅡladı rūy-ı zemīn bed-ᅡāᅡ ᅡatline kemer¹⁰⁰
rāyet-i ᅡaᅡrā açıldı ol ᅡiᅡāruᅡᅡ fethine
yoᅡsa ᅡal° -i ᅡal° a-i küffāra cibrīl açdı per¹⁰¹

⁹¹ *Öndan sonra Basra ehlinden iz görülmüş, felek fitne ateşinden kıvılcımlar göstermiştir.*

⁹² *ᅡarşılmak için birᅡok taş gönüllü ve demir elbiseli gelmiş; ateş saᅡan demir ve taş ālemi yakmıştır.*

⁹³ *Her yiᅡit, Irak ve Horasan ūlkesinin nadiri; her savaᅡçı Hindistan mecmuasının başlıᅡı,*

⁹⁴ *İslam ordusu ile kaynaşmaya başlamış, tanışıklık arttıkᅡa kan kaynamıştır.*

⁹⁵ *O kavim hezimete uğramış ama elemsiz deᅡildir; o kavmin zehri kuyruᅡundan zehir saᅡılan arı gibidir.*

⁹⁶ *Miᅡnet arttıran o yerden Basra'ya ulaşınca, dūnya fitne bağından her zaman bir gül açardı.*

⁹⁷ *Fakat Osmanlı ordusundan bir fert zayi olmayıp savaᅡ sevdāsında o tüccar zarara uğramıştı.*

⁹⁸ Deyr'den sonra Aşşare isimli yere vardıklarında dūşmanın, askerlerin Basra'ya geçişini önlemek için, Basra'nın etrafına su saldıᅡını görmüşlerdir. Donanma nehirden, Ayas Paşa da karadan hücumu geçmiş; dūşmanın üç bin kişilik piyade askeri ile Nehr-i Muhanna ve Sadr-ı Aşşare'de karşı karşıya gelinmiştir. Dūşman hem nehirdaki gemi savaᅡında hem de karada yenilmiş ve Basra kalesine ᅡaçmıştır. Osmanlı donanması Basra'nın gemilerini yakıp Ayas Paşa da gidip Hazreti Ali'nin makamına oturunca hezimete uğramış olan dūşman gece vakti kaleden Lahza isimli kaleye ᅡaçmıştır. Şevvalin yirmi birinde Basra'ya girilmiştir [Rüstem Paşa, 2011: 239-240].

⁹⁹ *Bir sabah doğu şāᅡı altın kılıᅡ ᅡekti; gökyüzünde yıldız ordusundan eser koymadı.*

¹⁰⁰ *Basra'ya karşı Osmanlı ordusu saftuttu; yeryüzü kötü niyetlilerin katline kemer baᅡladı.*

¹⁰¹ *O kalenin fethi için yeşil sancak açıldı; ya da kāfirlerin kalesini kökten sökmek için Cebrail kanat açtı.*

nehr-i ° aşşarı ° ubür-ı leşker için doldurup
mâr-ı dâhîhâke ferîdün-ı zamân buldı zafer¹⁰²
çeşm-i hürşîdi sinân ü rumh-i hün-h'âr êtdi kûr
güş-ı gerdünü şadâ-yı nây-ı rüyîn kıldı ker¹⁰³
geldi düşmenden muķâbil bir sipâh-ı bî-kerân
kim sevâd-ı kesretin haşr edebilmezdi nazâr¹⁰⁴
leşker-i islâma nuşret vêrdi luţf-i kirdigâr
şâm olunca ķalması ol şu° lelerde bir şerer¹⁰⁵

K14/IX/1-7

Seferin Sonucu

1. Basra Fethedilmiştir

Basra'nın ve Cezayir'in ele geçirilmesi zor bir iş olmasına rağmen Ayas Paşa düşmanlarını gölge gibi toprağa sermiş ve zoru kolaylaştırmıştır. Şaire göre bu yardım İslam'ın yardımındır ve padişahın ülkesine sağlam bir ispattır.

sâye-veş toprağa şaldı düşmen-i bed-h'âhını
her yere kim râyet-i ° azmin hırâmân eyledi¹⁰⁶
başra teşhîri cezâyir fethi müşkil emr iken
eshel-i vech ile bu düşvârî âsân eyledi¹⁰⁷
hiç şek yoĥ kim bu nuşret nuşret-i islâmdur
pâdişâhuñg milkine işbât-ı istiĥkâmdur¹⁰⁸

K14/I/6-8

Seferin sonucunda Basra fethedilmiş ve Osmanlı'nın eyaletlerinden biri haline gelmiştir¹⁰⁹. Şair, feleğin istikamet üzere döndüğünü ve Osmanlı askerlerinin düşmanı perişan ettiğini belirtir.

şükr kim çarĥ istiķâmet üzre devrân eyledi
cem° -i ehl-i devlet a° dâyı perîşân eyledi¹¹⁰

K14/I/1

Basra seferi sonucunda ülkenin düzeni için fitnenin başı kesilmiş ve hayırlı bir iş yapılmıştır.

kesdüñg evvel fitne başın intizâm-ı milk için
ibtidâ-yı kâr-ı ĥayr êtdüñg mübârek oldı fâl¹¹¹

K12/15

2. Basra Emiri Kaçmıştır

Akşam, yıldız hükümdarı yüze perde çekmiş, Basra'nın şeyhinin bahtı saltanat tahtında uyumuştur. Ululuk, onun akıl ve görüşünü bozmuş; güç cisim ve

¹⁰² *Aşşar Nehri'ni ordunun geçişi için doldurup Dehhak yılanına karşı zamanın Feridun'u zafer buldu.*

¹⁰³ *Güneşin gözünü kana susamış kargı ve mızrak kör etti; feleğin kulağını bakır neyin sesi sağır kıldı.*

¹⁰⁴ *Orduya karşılık olarak düşmandan sayısız asker geldi ki bakış, yoğunluğunun karaltısını sınırlandıramazdı.*

¹⁰⁵ *Allah'ın lütfü İslam ordusuna yardım etti; akşam oluncaya kadar o alevlerde bir kıvılcım kalmadı.*

¹⁰⁶ *Her nereye karar bayrağı yürüse, kötü niyetli düşmanını gölge gibi toprağa saldı.*

¹⁰⁷ *Basra'nın zaptedilmesi, Cezayir'in fethi zor bir işken, kolay bir tarz ile bu zoru kolaylaştırdı.*

¹⁰⁸ *Hiç şüphe yoktur ki bu yardım İslâm'ın yardımındır; padişahın ülkesine sağlam bir ispattır.*

¹⁰⁹ "Ayas Paşa vergileri azalttı ve Reşid İbn Megamis zamanında toplanan "yersiz" vergileri tamamen kaldırdı. Osmanlı vergi ve toprak sistemi uygulanmaya başlandı. Basra Kanunnâmesi yenilendi, Hindistan mallarının ithali dolayısıyla büyük gelir getiren Basra gümrüğü de kontrol altına alındı." "Basra, Süveys'ten sonra güney denizlerdeki Osmanlı'nın ikinci deniz ve askerî filosu oldu." [İvanov, 2013: 70]

¹¹⁰ *Şükür ki felek istikamet üzere döndü; devlet ehlinin toplanması düşmanı perişan etti.*

¹¹¹ *Ülkenin düzeni için önce fitnenin başını kestin; hayırlı kazanca başladın, fal mübarek oldu.*

canına ızdırıp salmıştı. Bunun üzerine o siyah yüzlü alçak, doğandan kaçan karga gibi kaçmıştır.

şām kim ruhsāre çekdi husrev-i encüm niķāb
kıldı şeyh-i başra bahtı saltanat tahtında h^{ab}¹¹²
vêrdi ° aql ü re'yine dahl-i mehābet inhirāf
şaldı cism ü cānına emr-i şalābet ıztırāb¹¹³
kaçdı ol dün-ı siyeh-rū devlet ü iķbālden
eyle kim şebbāz vehminden firār eyler gurāb¹¹⁴

K14/X/1-3

1. Ayas Paşa Basra'yı Güvenli Bir Belde Kılmıştır

Güneşin ışığı bir taraftan vurunca Basra kalesi toprağa gölge salmış, sabah vakti ülke Ayas Paşa ile aydınlanmış, gecenin karanlığı/zulmeti güneşin ışığı ile yok olmuştur. Ayas Paşa, halkın malına ve canına güvence vermiş, Basra'yı cennete çevirmiştir ki cennette azap olmaz. Acizlere askerlerin kavgasından bir zarar dokunmamıştır ki zararsız inkılap güzel bir keramettir¹¹⁵.

sāyesin toprağa şaldı her tarafından ol hişār
şalıcaķ bir cānibinden şu° le-i hurşīd tāb¹¹⁶
şubh-dem pāşā-yı ° ādilden münevver oldu milk
oldı zāyil zulmet-i şeb şaldı pertev āfitāb¹¹⁷
vêrdi milk ü māl cism ü cānına halkuñg emān
kıldı cennet ol yeri cennette hod olmaz ° azāb¹¹⁸
yétmedi ° ācizlere ğavgā-yı leşkerden zarar
bī-tekkellūf hoş kerāmetdür zararsuz inķilāb¹¹⁹

K14/X/4-7

Basra halkı Osmanlının bölgeyi fethi ile rahat bir nefes almıştır. Şair, Basra güzelinin perişan durumda iken İslam askerleri sayesinde güzelliğinin arttığını belirtir.

şāhid-i başra perīşān-hāl iken vërdüñg āñga
hatt ü hāl leşker-i islāmdan zīb-i cemāl¹²⁰

K12/19

2. Padişah Adına Hutbe Okunmuş ve Para Basılmıştır

Basra'da Osmanlı sultanı adına hutbe okunmuş ve para basılmıştır. Böylece bölge bir Osmanlı toprağı olmuştur.

minberin zıkr-i hümāyün ile êtdüñg ser-bülend
k'ol maķāmı hayfdur kılmaķ erāzil pāy-māl¹²¹
sikkesine pādişah ismiyle vërdüñg zīb ü fer

¹¹² Akşam olunca yıldız hükümdarı yüzüne örtü çektirdi; Basra şeyhinin bahtı saltanat tahtında uyudu.

¹¹³ Mehabet, onun akıl ve görüşünü bozdu; salabet, onun bedenine ve canına ızdırıp verdi.

¹¹⁴ O siyah yüzlü alçak, doğan korkusundan kaçan karga gibi, devlet ve ikbalden kaçtı.

¹¹⁵ Basra halkı emniyet ve güvenlik içinde padişahın adaletinin gölgesinde refah içinde oturmuşlar, kalenin içinde bulunan hazine, savaş aletleri usulüne göre kaydedilmiştir [Rüstem Paşa, 2011: 240].

¹¹⁶ Güneşin ışığı bir taraftan aydınlatınca, o kale, gölgesini her taraftan toprağa saldı.

¹¹⁷ Ülke, sabah vakti adil paşadan aydınlandı; gece karanlığı gitti güneş parlaklık saldı.

¹¹⁸ Halkın bedenine, canına; malına mülküne eman verdi; o yeri cennet kıldı ki cennette azap olmaz.

¹¹⁹ Acizlere askerlerin kavgasından bir zarar ulaşmadı; zararsız inkılap güzel bir keramettir.

¹²⁰ Basra güzeli perişan haldeyken ona İslam askerlerinden ben ve ayva tüyü verip yüzünü güzelleştirdin.

¹²¹ Minberini, hümayunun zikri ile yücelttiler; ki o makamı rezillerin ayak altı etmesi zulümdür.

hayfdur kim ola ol ra° nā siyeh-rū lā-yezāl¹²²

K12/20-21

3. Portekizlilerin Etkisi Kırılmıştır

Basra'nın fethi ile Portekizlilerin bölgede nüfuzlarını arttırma emellerine son verilmiştir.

kesdüñg ol iklîmden ehl-i firengüñg rağbetin
açabilmez oldı küffâr ol yanğa çeşm-i hayâl¹²³

K12/22

4. Basra Beylerbeyliği Kurulmuştur

Basra Beylerbeyliğine, savaşta büyük yararlılık gösteren Bilal Muhammed atanmıştır¹²⁴.

halka i° lām etmege dîn-i muhammed tã° atın
eyledüñg ol mescid-i aqşâya ta° yîn-i bilâl¹²⁵

K12/23

5. Hindistan Sınırı Açılmıştır

Basra'nın fethi ile Hindistan sınırı açılmıştır. Basra Körfezinin kontrol edilmesi için adım atılmış ve Hindistan ticaret yolunun karadan güvenliğe alınması sağlanmıştır.

ser-ğad-i hindüstân açduñg sañga yüz âferîn
rûm ruhsârına hayli zînet arturdu bu hâl¹²⁶

K12/24

Sonuç

1. Fuzûlî, seferin sebeplerini Hac ve ticaret yollarının güvenliğini sağlamak, Portekizlilerin Basra Körfezinde nüfuzlarını ve hâkimiyet alanlarını genişletmelerine engel olmak, Osmanlı Devletinin hâkimiyetini tanımayan isyankârları kontrol altına almak, halkı zarardan korumak, Hindistan'a uzanan bölgeyi fethetmek için Basra'yı dayanak olarak kullanmak şeklinde sıralamaktadır.
2. Sefer Ramazan ayında başlamış ve Osmanlı hâkimiyeti altındaki bölgelerden düşman ülkesine giriş yapılması Ramazan bayramına denk gelmiştir.
3. Sefer için Bağdat'ta bir ordu toplanmıştır. Osmanlı'nın yakın vilayetlerinden Bağdat'a asker sevk edilmiştir. Şairin ifadelerinden Bağdat'ta toplanan ordunun oldukça kalabalık olduğu anlaşılmaktadır.
4. Bağdat'tan hem nehir hem de kara yoluyla asker sevk edilmiştir. Dicle nehrinden yapılan sevkiyatta kayıklar kullanılmıştır.
5. Ayas Paşa, karadan yola çıkmış, uğradığı şehirlerde kanaat önderlerinin ve halkın dualarını almıştır. İslam büyüklerinin kabirlerini de ziyaret etmiş, onlara hürmet göstermiştir. Nefes'te Hz. Ali'nin türbesi ziyaret edilmiş ve sefer için ondan izin istenmiştir.

¹²² Sikkesini, padişahın ismiyle süsledin ve ona parlaklık verdin; o güzelin ebediyen siyah yüzlü olması zulümdür.

¹²³ O ülkeden Frenk ehlinin rağbetini kestini; kâfirler o yana hayal gözlerini açamaz oldular.

¹²⁴ Ayas Paşa, Bilal Muhammed Bey'i Basra'nın korunması ve yönetimi ile görevlendirmiştir. Ayas Paşa'nın fetihle ilgili beşaretnamesi sultana ulaşınca, Basra beylerbeyliği yüz bin akçe ile Bilal Muhammed'e verilmiştir [Rüstem Paşa, 2011: 240]

¹²⁵ Muhammed dininin ibadetini halka ilan etmek için o Mescid-i Aksa'ya Bilal'i tayin ettin.

¹²⁶ Hindistan sınırını açtın, sana âferin; bu durum Anadolunun yüzünün süsünü hayli artırdı.

6. Şair, seferin meşruiyetini; isyanın bastırılmasının vacip olması, Basra ve Cezayir halkının insanlara eziyet etmesi, bu bölge halkının fitne kaynağı olması, hacılara ve tüccarlara zarar vermeleri, Irak'ın diğer bölgelerinde yaşayan insanların bu sefere destek olması, dünyanın ve feleğin bu zulme daha fazla katlanamaması, yıldızların bu fethin gerçekleşmesi için arzu edilen konumda olmaları, Allah'ın yardımının bu fethin gerçekleşmesi için Osmanlı ordusunun yanında olması gibi unsurlara dayandırmaktadır.
7. Fuzûlî'nin anlattığına göre Basra önlerindeki savaş sabah başlamış ve akşam sona ermiştir. Bir günlük savaşın neticesinde Basra ordusu hezimete uğratılmıştır.
8. Basra halkı askerlerin mücadelesinden zarar görmemiştir. Osmanlıların Basra'yı fethi halkı rahatlatmış, sıkıntılarını azaltmıştır.
9. Kaside bir edebî tür olmasına ve sıkı kurallar altında yazılmasına rağmen dönemin yöneticilerine ve dinî şahsiyetlerine sunulması sebebiyle tarihî ve toplumsal unsurları bünyesinde barındıran önemli bir kültür kaynağıdır. Kasidede ele alınan bazı hususların anlaşılabilmesi için tarihe başvurmak gerektiği gibi tarihî bir olayın yansımalarını görmek için de kasidelerden faydalanılabilir.

KAYNAKÇA

- ARMAĞAN, A. Latif, "XVIII. Yüzyılda Hac Yolu Güzergâhı ve Menziller (Menâzilü'l-Hacc), *Osmanlı Araştırmaları*, İstanbul, 2000, Sayı XX, Sayfa 73-118.
- BALTACI, Cahid, "Basra Körfezi ve Hicaz İçin Osmanlı-Portekiz Mücadelesi", *Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 1987-1988, Sayı 5-6, Sayfa 156-163.
- DEMİRTAŞ, Funda, "1701 Basra Seferi Osmanlı Ordusunun Yürüyüşle Sağladığı İtaat, *İstem*, 2013, Sayı 21, Sayfa 81-102.
- EROĞLU, Cengiz, Murat Babuçoğlu, Orhan Özdiç: *Osmanlı Vilayet Salnamelerinde Basra*, Ankara, Orsam, 2012.
- İVANOV, Nikolay, *Osmanlı'nın Arap Ülkelerini Fethi 1516-1574 [Çevirenler: İlyas Kemaloğlu, Rakhat Abdieva]*, Ankara, Atatürk Kültür Dil ve Tarih Yüksek Kurumu Türk Tarih Kurumu Yayınları, 2013.
- FUZÛLÎ, *Fuzûlî'nin Türkçe Divanı* (Yayımlanmamış Doktora Tezi) [Hazırlayan: Abdulhakim Kılınç], İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul, 2017.
- MILES, S. B., *Countries And Tribes Of The Persian Gulf*, London, 1920.
- RÜSTEM PAŞA, *Rüstem Paşa Târihi (H. 699-968/M. 1299-1561) (İnceleme-Metin, vr. 120b-vr.293b)* [Hazırlayan: Göker İnan], İstanbul, Marmara Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Türk Tarihi Anabilim Dalı Yeniçağ Tarihi Bilim Dalı Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, 2011.
- SAĞIRLI, Abdurrahman, "Cezâyir-i Irâk-ı Arab veya Şattü'l-Arab'ın Fethi Ulyanoğlu Seferi 1565-1571", *İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Tarih Dergisi*, 2005, Sayı 41, Sayfa 43-94.
- ÖZBARAN, Salih, "XVI. Yüzyılda Basra Körfezi Sâhillerinde Osmanlılar Basra Beylerbeyliğinin Kuruluşu", *İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Tarih Dergisi*, 1971, Sayı 25, Sayfa 51-72.
- WILSON, Arnold T., *The Persian Gulf An Historical Sketch*, Oxford, 1928.

